

Valdis Rūmnieks

No Raina līdz Čakam

Atmiņas, piedzīvojumi un pārdzīvojumi
1980–2018

ZVAIGZNE

821.174-94
Ru 490

Vāka foto autore *Ligita Kovtuna*

Grāmatas vāka dizaina autors *Aigars Truhins*

VALSTS
KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Grāmata tapusi ar Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstu.

Grāmatā izmantoti fotoattēli no Valda Rūmnieka personiskā un "Apgāda Zvaigzne ABC" arhīva. Fotogrāfi: Roberts Auziņš (10. lpp.), Jāzeps Danovskis (114. lpp.), Jānis Deinats (148. lpp.), Aivars Gertsons (124. lpp.), Gints Ivuškāns (229. lpp.), Juris Krieviņš (40., 156. lpp.), Juris Krūmiņš (166. lpp.), Aivars Liepiņš (35., 133. lpp.), Guna Oškalna-Vējiņa (183. lpp.), Kārlis Pakārklis (68., 78., 89., 98., 120., 136., 142., 156., 161., 200. lpp.), Spīgana Spektore (213. lpp.), Andris Tone (56. lpp.), Aigars Truhins (197. lpp.).

Valdis Rūmnieks

NO RAIŅA LĪDZ ČAKAM

Atmiņas, piedzīvojumi un pārdzīvojumi. 1980-2018

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*

Projekta vadītāja *Bārbala Simsons*

Redaktore *Daina Randare*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-3901.

Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Valdis Rūmnieks, 2019

© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2019

ISBN 978-9934-0-8048-7

DAŽI SĀKUMA VĀRDI

Izlasot grāmatas nosaukumu “No Raiņa līdz Čakam”, kādam varbūt ienāk prātā doma: droši vien literatūras pētniekam iesācējam patrāpījies Raiņa dzejoļu krājums vai drāma, bet pēc tam censonis, ieguvis pieredzi, pieķērās Čakam. Tomēr šī doma jāatmet, tāpat arī doma par salīdzināšanu. Abi brīnišķīgie mākslinieki atrodas ārpus ierastības samērojumiem, un viņus nevar salikt vienā laivā, pat ne vienā strāvojumā vai partijā. Ja nu pats esmu grēkojis, reizēm mēģinādams salīdzināt Raini ar Čaku, tad tikai tāpēc, ka tā ir vieglāk skatīt un saprast atpazīstamus iespaidus citā bezgalībā. Mans izskaidrojums virsrakstam “No Raiņa līdz Čakam” ir vienkāršs: literatūrzinātnieka gaitas uzsākot, Raiņa dziļais ideju okeāns, kurā ieniru alkatīgi un neatvairāmi, man atklājās pirmais, un es vēl nepazinu tās sirēnu balsis, kas sauca pie otrā. Bet viss notiek, kā tam jānotiek.

Un vēl: šī grāmata, kas ir ceļojums laikā, turpina pirmo – “Starp Mežaparku un Murjāņiem” – gan atmiņu, gan piedzīvojumu, gan pārdzīvojumu ziņā. Protams, nebūšu hronoloģisks pedants, un dažs labs atlēciens agrākos laikos notiks, it īpaši, ja radīsies vēlme noskaidrot smieklu gāzes akumulējošo triecienspēku. Galu galā – lai drūmi noskaņoti vēsturnieki, neapmierinātas jaunkundzes un kompleksu mākti vecpuiši meklē pasaules ļaunuma sakni un izgaršo to, man tik puķes, kuras dzīvi dara interesantu, skaistu un, protams, jautru.

RĪGAS PILS BIEZAJOS MŪROS

J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeju pazinu labi, un ne tikai kā centīgs pasākumu apmeklētājs. Katrs, kas agrākos laikos nopietni nodarbojās ar literatūrvēsturi, zināja ierasto taku: nevis pa Rīgas pils parādes ieeju, bet iegriežoties īsajā Daugavas gātē, atverot milzīgos, smagos dzelzs vārtus, pagriežoties pa kreisi uz galeriju, garām antīkiem lielgabaliem un pilī izvietoto muzeju vecajiem stendiem, augšā pa kāpnēm uz Literatūras muzeja dienesta ieeju. Tad zvans pie durvīm, un itin drīz tavā priekšā paveras īstas bagātības: rakstnieku, mūziķu un teātra cilvēku fotoattēli, dokumenti, vēstules un dienasgrāmatas, rokraksti, īpašas veltījumu grāmatas, reizēm pabriesmīgi – velnu dzenot – sarakstīti un parakstīti papīri. Allaž atceros literatūras zinātnieka Ilgoņa Bērsona publiski sacīto: “Rakstnieki, kārtojiet savus arhīvus!” Tagad, datorizācijas laikmetā, ne vairs papīru tik daudz, ne arī muzejiem tik ārkārtēja interese par rakstniekiem un māksliniekiem. Bet agrāk muzeja darbinieku centība materiālu vākšanā ir bijusi apbrīnojama. Savulaik pamatīgu izbrīnu man izraisīja Jāņa Sudrabkalna fondos ar attiecīgo inventāra numuru saglabātais dzejnieka svinīgais apliecinājums, ka turpmāk vairs netiks dzerts ne piles; seko paraksts un liecinieki – mani vecāki un vēl daži svinību dalībnieki, kas sagaidījuši rītu Mežaparkā un tad nabaga Sudrabkalnu piespieduši parakstīt tādu dīvainu papīru. Bet varbūt bez šādiem dokumentiem dzīve nebūtu tik krāsaina.

Atceros daudzās stundas fondos – ziemā, kad temperatūra turējās ap 10 °C (laikā, kad Rīgas pils vēl nebija pievienota centralizētai siltumtrasei), likās, ka dvēsele sasals ragā, ja nebūs kāda blašķe paķērusies līdzī. Bet nācās vien salt, jo Rainis, vēlāk arī Čaks stāvēja augstāk par visu.

Liktenis iegrozījās tā, ka 1980. gada sākumā vajadzēja mainīt ierasto gaitu caur Literatūras muzeja dienesta ieeju uz parādes durvīm. Jau 1979. gada rudenī mani sāka lenkt muzeja toreizējā direktore Marija Veršāne, jo bija noskatījusi sava vietnieka amatam. Arī pats biju nostājies krustcelēs: vai tiešām rakstīt disertāciju un nolemt sevi Valodas un literatūras institūtam līdz kapa malai? Bet kā ar vēlmi strādāt radoši? Neslēpšu, ka arī krietnā algas atšķirība un solītās prēmijas mani vilināt vilināja pieņemt Veršānes priekšlikumu. Un tā ar 1980. gada 2. janvāri kļuvu par J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja direktora vietnieku zinātniskajā darbā.

Tajā laikā bija pieņemts uzskatīt, ka muzejs dibināts 1940. gadā, līdz ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija un Tautas komisāru padomes lēmumiem par Raiņa literārā mantojuma saglabāšanu. Bet pietika iemest aci muzeja krājumos, kur daudzus materiālus rotāja 1937. gadā dibinātā Rakstniecības un teātra muzeja zīmogs, lai saprastu – vēsture ir daudz senāka. Senums spītīgi un neatlaidīgi turējās arī pamatekspozīcijā un muzeja darbinieku stāstītajā neskaitāmajās ekskursijās un lekcijās par Kārli Skalbi, Kronvaldu Ati, Krišjāni Baronu, Frici Bārdū, brāļiem Kaudzītēm un vēl daudziem citiem. Padomiskais, protams, strāvoja arī šeit, bet kaut kā tikām galā. Vecais revolucionārs Mārtiņš Rozentāls, kas vadīja Literatūras nodaļu, bija samērā miermīlīgs un daudz nepretojās jaunajām idejām veidot izstādes, kuras ir brīvas no ideoloģiskām klišejām. Varbūt sarežģītāk veidojās attiecības ar augsto priekšniecību – Kultūras ministriju. Saimniecība tai bija milzīga: blakus pamatmītnei Rīgas pilī arī Teātra muzejs, Raiņa piemiņas vietas Jūrmalā, Tadenavā, Jasmuižā, Rīgā Baznīcas ielā; Annas Brigaderes “Sprīdīši” Tērvetē, Emīla Dārziņa un Jāņa Sudrabkalna muzejs Jāņaskolā, Rūdolfa Blaumaņa un Jaņa Rozentāla memoriālā mītne Rīgā jūgendstila lepnumā, toreizējā Friča Gaiļa ielā.

Muzejā bija daudz darbinieku, un daudzus nepārprotami var dēvēt par pazīstamām kultūras personībām. Tāds bija literatūrzinātnieks – lielais patriots un romantiķis – Romāns Pussars, teātra zinātnieces Silvija Geikina, Rita Rotkale, Māra Eņģele un Tamāra Vlasova, Čaka pētniece un Ventspils rakstnieku mājas direktore Andra Konste, Sudrabkalna pārzinātāja Inta Neiharte, Raiņa un Aspazijas ilggadējā pētniece un popularizētāja Gaida Jablovskā; protams, Jānis Rapa, kas, būdams slavenā grāmatizdevēja Jāņa Rapas dēls, vistiešāk nesa sevī Latvijas brīvvalsts laika ideju. Dabiski, rosījās arī interesanti eksemplāri. Mūžīgās Raiņa hronikas rakstītājas māsas Ginteres, šiverīgais Edgars Rāve, ko mana mamma (tulkotāja Laima Rūmniece) atcerējās no pēckara redakciju laikiem Blaumaņa ielā 38/40. Edgars Rāve vienmēr varēja atrisināt sarežģītas lietas, piemēram, nelegāli izgatavot kserokopiju Vēstures muzejā (Literatūras muzejam tāds padomju ideoloģijai “bīstams” aparāts kā kopētājs nepieņacās), satikt kādu slavenību un izdiedelēt piemiņas lietas, un tādā garā. Gadījās arī pa kļūmei. Atceros šādu amizantu notikumu. Atskan zvans no milicijas: tā un tā – uz tramvaja sliedēm pie Bastejkalna atrasta Arvīda Griguļa Rakstnieku savienības biedra apliecība, turklāt pati pirmā – no 40. gadiem. Grigulis ir svarīgs vīrs – Augstākās Padomes Prezidija loceklis, cilvēks, kuru partijas cekā klausā uz vārda. Kā neparasto atradumu taktiski atdot īpašniekam? Patiesība ir gluži negaidīta – iepriekšējā dienā Edgars Rāve bijis pie Griguļa: lai iedodot kaut ko vērtīgu muzeja ekspozīcijai. Abi ir seni paziņas, un Griguļa pirmā RS biedra karte tiek aplacīta ar pamatīgām konjaka straumēm. Spēki Edgaram Rāvem izrādījās par vājiem, lai tādu smagumu pārnestu pāri ielai...

Manā pārziņā atradās zinātniskā darba vadība, bija jātaisa bezgalīgie plāni un nereti jānes uz Kultūras ministriju saskaņot. Tur mūsu kurators bija tāds sparīgs un kaislīgs vīrs kā

Jānis Lavruts. Nezinu, vai viņš nāca no Latgales, bet kaislības viņā netrūka. Nevarētu teikt, ka viņš bija ļauns, drīzāk – stipri dedzīgs. Atceros burvīgu reizi savas muzejnieka karjeras sākumā. Tuvojās “dižā” vadoņa Ļeņina 110. dzimšanas diena. Katrai kultūras iestādei jāriko īpaši pasākumi. Protams, to varēja uzskatīt par zināmu spēli, un no katra vadītāja izmanīguma šķita atkarīgs, kā normālus pasākumus “pierakstīt” Ļeņinam. Man laikam vēl nebija tādas pieredzes, un, izskatījis iesniegto darba plānu, Lavruts sāka mani svētīt. Kas tā taisa plānus?! Tas ir neprecīzi, neskaidri un kļūdaini! Tūliņ viņš, Lavruts, parādīšot, kā jāraksta kārtīgi muzeja plāni. Lavruts atgrūž krēslu, žigli atslēdz sava milzīgā rakstāmgalda labās puses durvis, ar sparu atrauj vaļā atvilktni, un... Lielajā Kultūras ministrijas istabā, kur sēž muzeju, tēlotājmākslas un pieminekļu aizsardzības pārvaldes darbinieki, uz grīdas dārdēdamas izgāžas vīna, konjaka un kārtīga šņabja pudeles – vismaz ducis. Šņākdams Lavruts metas vākt kopā pudeles, tad iesmejas un samiernieciski piebilst: “Nu labi, biedri Rūmniek, nemeklēšu to plāna paraugu. Tūliņ uztaisīsim, kā vajag ministrijai...”

ŽURNĀLS CAUR PAKAĻDURTIŅĀM

1979. gada 1. februārī mani uzņēma Rīgas Jauno literātu studijā, un tur es tuvāk iepazīnos ar daudziem jaukiem cilvēkiem. Pirmie, kas spilgti iecērtas atmiņā, ir Māra Zālīte, Inese Zandere, Egils Zirnis, Klāvs Elsbergs. It īpaši fascinēja Klāvs. Nevarētu teikt, ka viņš bija no citas pasaules, bet no viņa strāvoja skaidri apjaušama intelīgences un literārā erudīcija, patiesi valdzināja smalkais, reizēm dzēlīgais humors. Šķita, tādām jābūt nākotnes dzejniekam. Klāvs spēja valdīt pār bohēmu un reizē bija atvērts pret visiem.

Dzejas dienas 1980. gada septembrī Rīgā, Baznīcas ielas pagalmā.
No kreisās puses: stāv Rīgas Jauno literātu studijas biedri Māris Melgalvs,
es, Irēna Auziņa, Klāvs Elsbergs, Normunds Beļskis.

Jauno literātu vidē kašķīgās sarunas allaž beidzās ar vienu – kur drukāties, lai no rindas neizspiestu titulētie un ordeņotie. Ak, ja mums būtu literārs žurnāls jaunatnei, tad gan mēs kalnus gāztu! Tobrīd tie šķīta utopiski sapņi, bet 1980. gada rudenī negaidīti sāka risināties interesanti notikumi.

Novembrī aizritēja Rakstnieku savienības VIII kongress, un Pēteri Zirņīti ievēlēja par vienu no sekretāriem. Visu 70. gadu laikā Pēteris par savu misiju bija uzskatījis literātu studijas censoņu balstīšanu, un nu viņam likās, ka ir īstais brīdis izveidot jaunatnes literāro žurnālu komjaunatnes cekas paspārnē. Pēteri pazinu kopš bērnu dienām Murjāņos (biju lepns, ka es – mazākais – varēju lielajiem zēniem Pēterim Zirņītim, kriktīku Kārļa Krauliņa un Voldemāra Meļņa dēliem Andrejam un

Igoram aizdot savu milzīgo spēļu ekskavatoru, kuru mans tēvs bija atvedis no Maskavas) un sapratu, ka viņš iededzies kārtīgi. Itin drīz atskanēja zvans no Māra Tralmaka, kas komjaunatnes cekā vadīja Propagandas un kultūras masu darba nodaļu. Lai tūliņ nākot šurp! Sapulcējāties vesels pulciņš jauno, Pēteris arī. Triecientempā jātaisa žurnāla pirmais numurs. Iesākumā to nosaukšot par biļetenu un pēc tam pārtaisīšot par žurnālu. Tā sacīt, dabūsim vēlamo gatavu caur pakaļdurtiņām. Diezgan labi orientējos padomju birokrātijas sistēmā un zināju, ka jauna žurnāla dibināšana notiek ar visaugstāko institūciju – PSKP CK – lēmumu, bet ko tu atbildīgiem komjaunatnes darbiniekiem iebildīsi? Un jaunu žurnālu taču gribējās!

Tā nu mēs pieci – jaunie dzejnieki Jānis Butūzovs un Klāvs Elsbergs, prozists Mārtiņš Zelmenis, komjaunatnes censonis Māris Tolstovs (šķiet, viņš arī rakstīja dzejoļus) un jūsu padevīgs kalps Valdis Rūmnieks – sākām darbu, būdami reizē žurnāla sakārtotāji, redaktori un korektori. Vācām materiālus, labojām kļūdas, vairākkārt braucām uz Ogres tipogrāfiju lasīt pirmo korektūru, aplauzumu, koriģēt maketu (viss noritēja vecajā svina salikumā un, protams, bez datoriem). Žurnāls tapa zibenīgi, un jau 1980. gada 25. decembrī to parakstīja iespiešanai. Mani izbrīnīja fakts, ka žurnāls nemaz nav jādod uz cenzūru, bet Māris Tralmaks mani pārliecināja – iespiedīšot uz visiem eksemplāriem štempeli “Dienesta vajadzībām”, un lieta darīta. Lai nu būtu!

1981. gada 13. janvārī komjaunatnes cekā atveda 500 nodrukātos jaunā žurnāla eksemplārus. Laikam kaut ko iemalkojām un eiforijā šķīrāmies. Bet...

Viktors Daugmalis – “Cīņas” redakcijas žurnālists un jaunais literatūrkritiķis –, labu gribēdams, izdarīja lāča pakalpojumu. Nākamajā dienā “Cīņā” (1981. g. 14. janvārī, 10. nr., 1. lpp.) rubrikā “Vakar” parādījās īsa V. Daugmaļa informācija “Ir jauns

žurnāls”: “Saņemts no tipogrāfijas – LLKJS CK radošās jaunatnes padomes “Informatīvā biļetena” pirmais numurs. Komjaunatnes Centrālkomitejas Propagandas un kultūras masu darba nodaļas apgādā tika veikts nozīmīgs darbs, apkopojot jauno Rīgas un Liepājas literātu, jauno mākslinieku, arhitektu, aktieru veikumu. Domāts republikas radošo organizāciju biedriem, žurnāls dos savu ieguldījumu mūsu kultūras dzīvē, ļaus pilnīgāk izprast latviešu padomju literatūrā un mākslā norisošos procesus.” Sākās traka jezga. Pēc atstāstītā, LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss uz karstām pēdām zvanījis cenzūras priekšnieci Austrai Lucēvičai: kas tas par nezināmu žurnālu parādījies Latvijā? Arī galvenajai cenzorei tas dūrās kā dadzis acīs, jo vārdam “žurnāls” bija īpašs statuss (to labi izjutu dažus gadus vēlāk, vadot “Jaunās Grāmatas”, kad uz savu galvu mēģinājām nomainīt “žurnāltipa izdevumu” pret “žurnālu”), turklāt konkrētais V. Daugmaļa gabaliņš esot uzrakstīts pēdējā brīdī un nemaz neesot dots uz cenzūru. Viss beidzās ar to, ka abi Māri – Tralmaks un Tolstovs – dabūja stingros rājienus, informatīvā biļetena eksemplāri tika bez žēlastības iznīcināti. Zināma noplūde gan bija, arī pats esmu šāda dārguma ar numuru 000038 īpašnieks.

Te nu jūsu priekšā žurnāla saturs. Ievadā – Pētera Zirniša pareizās tonkārtās sacerēts īsrakstiņš “Man darbs visgrūtākais”. Dzeju pārstāvēja vesela grupa jauno: Irēna Auziņa, Māris Melgalvs, Gundega Ruņģe, Normunds Beļskis, Jānis Butūzovs, literātu biedrības “Daugavas dardedze” radošā grupa no Aizkraukles, arī Žaks Prevērs spožajā Klāva Elsberga atdzejojumā. Proza bija mazskaitlīgāka. Mārtiņa Zelmeņa nedaudz literarizēts atstāsts “Brūveru Pētera fabula”, vairāki īsprozas tulkojumi: lielā īru klasiķa Džeimsa Džoisa “Arābija” (Mārtiņš Zelmenis), vācieša Heinca Knobloha trīs darbi – “Dienasgrāmatas drumslas”, “Mēs, nabaga žurnālisti” un “Delikatese” – un Franca

Kafkas “Es mīlēju meiteni” (Astra Andrejeva). Literatūrkritiku pārstāvēja Ingrida Vāverniece (par M. Melgalva krājumu “Meldijās iešana”) un Valdis Rūmnieks (par J. Butūzova grāmatu “Melnbaltās dominantes”). Ļoti plaša bija mākslas nozare: Pētera Bankovska apcere par 13. Jauno mākslinieku izstādi, Irēnas Bužinskas veidotais mākslinieces Intas Celmiņas portretējums un ieskats mākslinieku izstādē radošās jaunatnes seminārnometnē Ēdolē, vairāki Māras Lāces, Māra Branča, Pētera Blūma, Jāņa Lejnietka, Māras Muižnieces, Gundegas Ruņģes un Austras Bakmanes raksti. Īpaši vērts pieminēt apjomīgo Ulda Pilēna pētījumu ““Bauhauza” sešdesmit gadi” par 20. gadsimta modernās arhitektūras un rūpnieciskās mākslas virzienu. Daži ekspromti bija aktierim Jānim Skanim un komponistam Didzim Apsītim. Daudz fotoattēlu un mākslas darbu reprodukciju (gan ne īpaši labā kvalitātē).

Pirmais numurs izrādījās pēdējais. Ja nebūtu V. Daugmaļa pārsteidzīgā raksta, kas zina, kā viss būtu izvērsies. Līdz leģendārajam žurnālam “Avots” bija jāgaida vēl seši gadi.

BRIESMĪGAIS TRAKTORS

Droši vien atkārtotos, sakot, ka Murjānos viss ir iespējams, ja nu vienīgi nav parādījušies citplanētieši. Un tā... saulaina pavasara diena, esmu atbraucis uz Murjāniem, lai darītu pirmos darbus – sagrābtu pa ziemu sakritušās skujas, sikākus zariņus un vēja atdzītas lapas. Esmu jau aizgrābies krietnu gabalu no ceļa vārtiem, kad redzu: pie mūsu sētas piestāj četras melnas volgas ar telefona antenām uz jumta. Uzrodas padomju laikā ļabi pazīstamā neomulīgā sajūta “ko tas nozīmē?”. Vai tiešām neviļus būšu nogāzis kādus podus? (..)